

Krása viridaria – rajského dvora

Jan Gač

9. apríla 2020 ✚ Kultúra

Viridarium či rajská záhrada je vnútorný dvor v kláštoroch latinského kresťanstva, hoci ojedinele sa vyskytuje aj v kláštoroch byzantskej spirituality. Objavil sa na samom začiatku benediktínskej kláštornej reguly, čiže už v šiestom storočí, a natrvalo sa stal dôležitým prvkom cisterciánskej architektúry dvanásteho storočia. Po zakladaní miest v stredoveku sa presťahoval do hradieb obranných múrov a do tam založených františkánskych, dominikánskych a ďalších kláštorov. Rajské dvory sú aj pri katedrálach.

Jestvovali dva dôvody pre zriaďovanie rajských dvorov v kláštoroch. Jeden dôvod bol praktický: ku kostolu, ktorý je srdcom rehoľnej komunity, mnísi nepridávali budovy v jednom rade, ale ukladali ich vo forme podkovy. V takejto konfigurácii musel existovať voľný priestor umožňujúci voľnú komunikáciu medzi jednotlivými časťami budovy: kostol, kapitula, dormitórium, ošetrovňa, refektár a kuchyňa. A tento voľný priestor v strede bolo treba nielen vyplniť, ale zároveň ho aj nejakým spôsobom odlíšiť.

V tomto mieste sa dotýkame druhého dôvodu založenia viridaria – rajskej záhrady – a to dôvodu duchovného. Stredoveký človek veril v existenciu nesmrteľnej duše a v jej večný osud. Uvedomoval si, že hoci je nedokonalý a hriešny, vždy môže počítať s Božím milosrdenstvom. A týmto smerom sa snažil utvárať svoj život. Svet vnímal ako dokonalé stvorenie dobroty a múdrosti Stvoriteľa. Bolo to všeobecné presvedčenie ľudí, nielen tých, ktorí zasvätili svoj život službe Bohu.

Medzi strohými, jasnými, viditeľnými a nápadnými, ale úspornými kamennými dekoráciami cisterciánskych kostolov malo *viridarium* pri ich stenách vizuálne pripomínať, aký krásny a usporiadaný je svet.

Viridarium malo byť vnútornou záhradou, samozrejme miniatúrnou, ale tak skonštruovanou a usporiadanou, aby už pri pohľade na ňu sa duša upínala k Stvoriteľovi všetkých vecí. Mali tam rásť exotické rastliny, voňavé byliny, paprade a brečtan tiahnuci sa po stenách; sem a tam boli zasadené trsy akantu s hlboko rezanými listami, ktorých tvar fascinoval ľudí v staroveku do tej miery, že si v mramorových hlavičkách stĺpov ukuli jeho podobu. V strede mala padať voda z fontány – ticho, dôstojne, nevelkými prúdmi, kvapka po kvapke, pretože je to miesto kontemplácie, odlúčenia – náhrada raja nepoznačeného hriechom človeka.

Kamenné kúzo

Viridarium založené najčastejšie na štvorcovom pôdoryse, bolo zo štyroch strán obklopené krížovými chodbami, ktoré sa otvárali do vnútornej záhrady s arkádami podopretými oblúkmi, niekedy v dvoch alebo dokonca troch radoch. Stĺpy mali rôzne tvary, od tenkých a štíhlych ako sviečky, cez podsadité a krátke ako valčeky, až po šikovne skrútené, v uhle k sebe naklonené, pričom stonky boli nezriedka pokryté viacfarebnou mozaikou z drobných kamienkov oživených odspodu kúskami skla.

Oblúky arkád s rôznymi ohybmi stáli na ozdobných hlavičiach, ktorým ľudská fantázia pridala rôzne tvary a sofistikované scény v blokoch z rôznofarebného pieskovca, vápenca, mramoru a dokonca zo žuly, ktorá je taká nevďačná na spracovanie. Čo tam možno vidieť? Nekonečné bohatstvo umeleckej krásy. Vtedajší kamenári sa predbiehali vo vytváraní prekvapujúcich zobrazení, ktoré nemuseli nutne predstavovať scény z evanjelia či Starého zákona, ale ochotne sa inšpirovali stredovekými beštiarmi. Preto je tam plno drakov, gryfov, monštier a deformovaných satanských úst. Kvôli rovnováhe ich prikrývali ornamentami tvaru palmového listu, girlandami, stuhami, listami ozdobných tvarov. Koše ozdobných hlavíc stĺpov sú krásne.

Stĺpy podopierajú stvolý na podstavcoch, ktoré taktiež dostali odlišný vzhľad a sú na rohoch zdobené podľa inšpirácie získanej z pozorovania sveta živej a neživej prírody. Počas gotického obdobia boli oblúky arkád zhora zakryté prelamovanou sieťou kružieb, ktoré samé o sebe vytvárajú pavučinu ružíc, hviezd a väzieb. To všetko bolo dôkladne vypracované do kameňa, niekedy formované do tehál lesknúcich sa vďaka vypálenej glazúre.

A predsa ambity – krížové chodby – obklopujúce rajský dvor majú dve a niekedy aj tri poschodia. Za zmienku stojí ešte jeden prvok, ktorý sa často vyskytuje v blízkych miestnostiach, a to lavabo, čiže kamenné umývadlo nachádzajúce sa pri vchode do refektára určené na umývanie rúk pred jedlom a po jedle a napájané vodou padajúcou z kaskády vysoko zavesených kamenných mís. Ale aká je to umýváreň! Samotná stavba je kamenárskym majstrovským dielom, a niekedy je taká gigantická, že v gotike i v renesancii siahala do druhého poschodia krížových chodieb, takže bolo dosť miesta na to, aby do medzier vkladali ešte postavy svätých a anjelov.

Zdroj: pixabay.com

Niekoľko príkladov

Pokiaľ ide o cisterciánske kláštorné komplexy, historici umenia poukazujú na Burgundské opátstvo vo Fontenayi ako na najoriginálnejší súbor, ktorý nenarúšajú žiadne ďalšie architektonické prídavky a ktorý nebol poškodený ani počas ničenia kláštorov Hugenotmi v šestnástom storočí, ani počas ich búrania francúzskymi revolucionármi.

Vo Francúzsku sa zachovalo najviac románskych rajských záhrad. Je ich toľko, že je až ťažké niektorú z nich osobitne vyzdvihnúť. Určite všetky predčí Mont Saint-Michel neobvyklým umiestnením miniatúrnej rajskej záhrady, ktorá je akoby zavesená pod oblohou na vrchole do mora hodenej skaly. Vyššie je už iba veža opátkeho kostola archanjela Michala. Rajská záhrada bez najmenšieho kríčka pokrytá kobercom zelenej trávy zapôsobí svojou neobvyklou kamennou úpravou, ktorá lemuje ostro profilované krivky v arkádach. A les jednoduchých stĺpov, pre zmenu bez akýchkoľvek ozdôb.

Cez Francúzsko vedú štyri trasy k hrobu sv. Jakuba v Santiagu de Compostela. Pri každej z nich boli postavené desiatky kláštorov a v nich nádherné rajske záhrady, ako napríklad v Moissacu s nepredstaviteľným bohatstvom ozdobných hlavíc v krížových chodbách.

Po zvládnutí Pyrenej sa všetky tieto štyri trasy v Španielsku zlučujú do jednej: Camino Frances. A opäť tucty stredovekých opátstiev, kláštorov a katedrál a pri nich rajske záhrady. Každá človeka uchváti, každá je očarujúca, hoci aj medzi nimi niektoré vynikajú. Rovnako ako rajská záhrada v kláštore Santa María la Real v Nájere, uchvacujúca gotickými krížovými chodbami v oblúkoch arkád zdobených kružbami nepredstaviteľne komplikovaných väzieb.

Trochu bokom od trasy sa v benediktínskom opátstve Santo Domingo de Silos, nachádza veľká dvojposchodová rajská záhrada. Tím kamenárov pod vedením majstra z Moissacu vyčaroval na desiatkach ozdobných hlavíc scény z Ježišovho života: precízne a starostlivo, dbajúc o najmenšie detaily, obliekajúc všetko toto bohatstvo do bizarného tvaru.

Ako desaťročia plynuli a počet obyvateľov vzrastal, kláštory sa rozrastali o ďalšie obytné krídla, a preto sa dostávali ďalšie rajske záhrady – dokonca tri, ako napríklad kráľovský kláštorný komplex v portugalskom Batalhe alebo neďaleký rytiersky kláštor – pevnosť v Tomare. Portugalské rajske záhrady zo 16. storočia potešia oči nikde inde nebývalým bohatstvom výzdoby krížových chodieb v manuelínskom štýle, ktorý sa vyvinul ako akýsi eklekticizmus kombináciou gotických, renesančných, arabských a ďalekovýchodných vplyvov.

Na druhej strane, v Ríme, hneď za Koloseom, je ponurý strohý kostol Santi Quattro Coronati s fasádou pokrytou lišajníkmi na odlupujúcej sa omietke. Z kostola sa prechádza do rajskej záhrady a tam, akoby sa človek ocitol v úplne inom svete: nepredstaviteľná krása, ticho, sústredenie a duch kontemplácie. Zo stredu chrámu sa ozýva živý, nie elektronicky reprodukováný, hlas modlitby spievaný augustiniánskymi mníškami. Podobne nádherná je rajská záhrada pri Bazilike svätého Jána na Lateráne, tentoraz nie anonymná, ale ako dielo umelca, ktorý chcel, aby si ho ľudia pamätali: Pietro Vassalletto z prvých troch desaťročí 13. storočia.

Zdroj: ivan-herman.net

Aj v Poľsku...

Spolu s prijatím kresťanstva prišli na územie dnešného Poľska benediktíni, po nich cisterciáni, a priniesli so sebou stavebný štýl vhodný pre krajinu, odkiaľ pochádzali. V prvých troch storočiach poľskej histórie ešte neboli vytvorené podmienky na budovanie veľkých kláštorných komplexov na západný spôsob, ale to, čo sa budovalo, bolo reprodukciou týchto vzorov v primeranom zmenšení.

V 17. storočí sa do poľských cisterciánskych kláštorov dostalo baroko, ktoré stlmilo ich pôvodnú strohosť. Zároveň boli odstránené zastarané budovy, niektoré už vážne poškodené vojnami, ktoré sa prevalili krajinou, aby na ich mieste boli postavené nové kláštory. Takto za rôznych okolností boli odstránené aj stredoveké rajske záhrady. Tie, ktoré pretrvali, napríklad u dominikánov či augustiniánov v Krakove, návštevníka pozývajú, aby sa zamyslel nad krásou tejto neobvyklej rozmanitosti kláštornej architektúry.

A najjednoduchšie je otvoriť sa tichému a nadčasovému zážitku v pravdepodobne najpôvabnejšej poľskej rajskej záhrade v blízkosti gotickej katedrály sv. Jána Krstiteľa v meste Kamień Pomorski. Možno preto, že je malá, zarastená papradím, kríkmi a stromami, spoza ktorých sa vynárajú prelamované arkády. Nieкто správne nazval toto miesto čarovnou záhradou.

...a dokonca v New Yorku

Je človek v súčasnej dobe všeobecného chaosu a vytrhávania ľudí z historického prostredia prostredníctvom vytvárania virtuálneho sveta, ktorý otupuje mysle a vedomie, schopný oceniť krásu sakrálnych pokladov stredoveku?

Určite áno. Azda nie je všetko stratené. Príklad? Na Hornom Manhattane, na impozantne sa vypínajúcej skale s výhľadom na majestátnu rieku Hudson, uprostred hustej zelene v úplnom tichu stoja stredoveké kláštorné budovy. Odkiaľ sa v New Yorku vzali?

Na prelome 19. a 20. storočia cestoval po Francúzsku americký sochár George Gray Barnard. Fascinovaný umením stredoveku, skupoval kde sa len dalo veľké fragmenty stredovekých kláštorov, ktoré boli v dezolátnom rozpadnutom stave v dôsledku vojen s Hugenotmi a revolučnej zúrivej nenávisti voči všetkému, čo bolo dávne a sväté; tieto poklady naložil na lode a poslal do Ameriky. Zhromaždil obrovské lapidárium stĺpov, ozdobných hlavíc, architrávov, kamenných sôch svätých, portálových oblúkov, konzol, krstiteľníc, rytierskych sarkofágov z niekoľkých kostolov a kláštorov (Saint-Guilhem, Langon, Notre-Dame-de-Pontaut, Saint-Michel-de-Cuxa, Bonnefont a Trie-en-Bigorre).

Túto zbierku vystavenú na dražbe kúpil John D. Rockefeller pre newyorské Metropolitné múzeum umenia, pričom na výstavbu nového múzea stredovekého umenia vyčlenil pozemok vo Fort Tryon Park. Architekt

Charles Collens a jeho nástupcovia sa pustili do náročnej práce, aby v priebehu niekoľkých rokov reprodukovali vzhľad stredovekých kláštorných miestností z fragmentov, ktoré mali k dispozícii. Dnes *The Cloisters* – ako sa nazýva pobočka newyorského Metropolitan Museum of Art – obohatené o stovky špičkových predmetov v ich, podľa možnosti, čo najprirodzenejšom historickom prostredí, priťahuje ako magnet nielen milovníkov stredovekého kresťanského umenia...

Newyorské rajske záhrady môžu svojou krásou uchvátiť návštevníkov, ktorí v nich hľadajú oslobodenie od každodenného zhonu. Možno sa nechajú uniesť nadprirodzenými vecami – hoci len na chvíľu.

Jan Gač – historik, fotograf, člen elitného klubu cestovateľov a prieskumníkov *The Explorers Club* v New Yorku.

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/krasa-viridaria-rajskeho-dvora/>